

Eugeniusz Gołębek

Kaszëbsczi słowôrz normatiwny w
przërównanim ze słowôrzama A.
Łabùdë i J. Trepczika : rozmajité tipë
lëteracczi kaszëbiznë :
ùprocëmniénie sã do mòwny
nalecëznë pòlsczi i niemiecczi

Acta Cassubiana 8, 172-191

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Eugeniusz Gòłabk

***Kaszëbsczi słowôrz normatiwny w przërównanim
ze słowôrzama A. Labùdë i J. Trepczika.
Rozmajité tipë lëteracczi kaszëbiznë. Ùprocëmnienié
sã do mòwny nalecëznë pòlsczi i niemiecczi***

Wprowadzenié

Ùkòzanié sã mòjégò *Słowôrza normatiwnégò* nie wëwòłalo za głosnégò pòmionu strzód Kaszëbów. Jednak òstòł òn zaùważony, ò czim świôdzczi recenzjò Hannë Makùròt, òpùblikòwónò w internece, pn. *Eugeniusz Gòłabk. Kaszëbsczi słowôrz normatiwny. Recenzjò*. Autorka¹ recenzji wierã ni mò wikszich zastrzegów do bédowónëch przeze mie konkretnëch rozstrzëgniãców normatiwnëch, le mie zarzucywò, że „*Robòta Gòłabka je problematicznò z pòzdrzatkù metodologije. Normatiwné kriteria, chtërnyma czerowòł sã autor słowôrza, nie òstalë sprecyzowóné*” (...). Słowôrz „*nie òstòł òbwiãzóny wprowadzającym tekstã. (...) Niesëga wërznégò naznaczeniò a òpisënkù metodë wëzwëskóny w robòce nad słowôrzã parlãczi sã z ewidëntnyma warkòwima pòpùstnoscama*”.

Domiszlóm sã, ò co Autorce chòdzy z tima „warkòwima pòpùstnoscama”. Pò pròwdze, w mòjim *Słowôrzu* ni ma przëpisków òznòczajãcëch, do jaczégò dzëla mòwë pòdòwóné słowò nòlezi (np. rzecz. – rzeczownik), czë jaczégò je òrtu – nòwëzi tam sam je to òznaczoné, np. cén (òrt biały. „ta cén”). Ale kò sã wnet przë kòzdim słowie-zéwiszczu przëkladë zdań, z jaczich czëtińc sã mòże tegò sóm dobadérowac.

A żelë jidze ò „normatiwné kriteria” stosowóné w nym *Słowôrzu*, to wëjasniwóm, że jò je òpisòł z wiksza w mòjëch *Wskòzach kaszëbsczégò pisënkù*, wëdónëch w 97 r. Bò *Słowôrz normatiwny* z pòczãtkù bëł le mòlim dodòwkã do *Wskòzów*, a dopiere pòtemù sã rozròsl. Do tegò tu, wëdónégò w 2005 r. *Słowôrza normatiwnégò* bëł dołączony tekst wprowadzający, le wëdòwca ny ksãzczi gò wëcał. Dlòte terò tuwò jò so pòzwòlã przedstawić ne kriteria, i – w całoscë – mòje nòdbë

¹ Tekst ny recenzji i skaszëbioné przez H. Makùròt wierztë ks. Twardowsczégò, òpùblikòwóné w „Zwònkù Kaszëbsczim” świôdzcã, że H. Makùròt kaszëbiznë za dobrze nie znaje.

na kaszëbiznã lëterackã. Ale to përzniã niži. Bò timczasã doszło jesz do mie wiadło, że prof. Edward Breza ùznôł mój słowŏrz za „autorszi”, a nié normatiwny. Na to chcã tuwò zarŏ odpŏwiedzec:

Jŏ so zdŏwóm sprawã, że nié wszëtczé bédowóné przeze mie normë, tj. wskôzë pisënkù gwësnych słów są taczé, jaczé bë sã widzałë kòzdemu (jesz sã taczi nie ùrodzył, chtëren bë wszëtczim wëgòdzył). Pò prŏwdze, w nym słowŏrzu jŏ bédëjã le mòje (Gòłãbkòwé) normë. A želë kòmùs mòje normë sã nie widzą, mòze pisac wedle swŏjéch. Rozmiejã, że Panu Profesorowi jidze ò to, że *Słowŏrz normatiwny* pŏwiniën bëc pŏpiarti autoritetã instytucji, np. ZK-P i nôlepi, żebë bëł òprŏcowóny przez karno znajŏrzów kaszëbiznë. Próbujã so tej wëobrazëc, jak bë wëzdrza prŏcŏ nad taczim słowŏrzã i jak dlugò bë dérowa. Wierã bë trzeba bëło pŏwŏlac jakã „radã nieùstŏwajãcã”, chtërna bë sã zjézdza rôz w miesãcu i ùchwŏliwa za jednym pŏsedzeniem jaczé sto zëwiszczów. Wãtpiã, czë taczi słowŏrz, stwŏrzony na zasadach zrzeszeniowi demokracji (zbiorowi mądrosć...), bë wszëtczych zadowŏlil.

Norma jãzëkòwŏ lëteracczi kaszëbiznë, jakã jŏ w *Słowŏrzu normatiwnym* bédëjã, je dosc bliskŏ dzysësi kaszëbiznie mówiony. Òd stronë foneticzi zdrzec je to mŏwa òpiartŏ na dialekce westrzëdnokaszëbsczim. Ùnormŏwanié tikŏ sã wiŏldzim dzëlã pisënkù słów, a dzëlã téz ùziwŏnëch wariantów foneticznëch. Przë tim jŏ dopùszcziwóm czãsto wnetk wszëtczé jistniejącé wariantë, a le tam sam zalécóny je jeden, „lepszi”, wedle mòjégò, subiektywnégò òdczëcŏ. Tej zastosowóné w nym *Słowŏrzu* normë nie są za òstré.

Słowizna pŏlécónŏ w *Słowŏrzu normatiwnym* je zblizónŏ do autenticzny słowiznë ùziwŏny przez lud. Wikszim dzëlã pŏchŏdzy òna ze *Słowŏrza* Zëchtë.

Robŏta przë nym *Słowŏrzu* zmùsiwiã mie nierŏz do pŏnownégò zastanowieniŏ sã nad sztŏltã lëteracczi kaszëbiznë. Przë leznoscë jŏ skorigŏwŏł swŏje dŏwniészé ùdbë na ten temat. Trzeba bëło sã ùprocëmnic do „kaszëbiznë zrzeszińsczi”, tzn. do dorŏbkù słowarszczégò Zrzeszinców. Wëpŏdŏ mie sã przëznac, że chŏc pierwi jŏ z ùfnoscã „pełnymã garscamã” kŏrzëstŏł ze słowiznë bédowŏny przez J. Trepczika, dzys robiã to ò wiele òstrŏzni. Bò mie bëło dŏné dozdac sã skùtków wprowadzeniŏ Trepczikòwégò *Słowŏrza* do pŏwszechnégò òbiegù. Dŏł sã òdczëc jegò wpliw na tekstë młodëch autorów. A trzeba rzec, że dzël tekstów publikŏwŏnëch w „Òdrodze” i „Pòmëranii” mòze człowieka nŏlzi doprowadzëc do zwãtpieniŏ w cël robŏtë dlŏ kaszëbiznë. Przëklãdã praticznégò zastosowaniŏ słowiznë Trepczika mòze téz bëc recenzjŏ H. Makùrŏt, chtërnã zwëczajny Kaszëba le z biédã mòze rozmiëc.

Słowŏrz normatiwny

Mësl ò napisaniu negŏ słowŏrza mie pŏdsënał profesor Jerzi Tréder, chtëren gŏdŏł: - Zamiast tłomaczëc, czëmù sã pŏlécŏ taczi, a nié jinszi spŏsŏb zŏpisu, lepi nie problemë przedstawiã w formie słowŏrza.

Ukłódnanié *Słowôrza* zajãło mie w całoscë jaczich piãc lat. Robòta przë nim szła sztërkama chùtkò, ale bëłë téż całë miesãce, czej tekst leżôł ùgòrà (mòja Białka cãżkò zachòrza, i ùmarła). Dlòte *Słowòrz* je, jaczi je. Na pewno nie je to dzelo doskònalé. Përznã je w nim drobnëch błãdów, przede wszëtczim lëtrowëch (co w słowòrzu – jakbë nie bëło – normatiwnym je znaczną wadã); tam sam pòmilony je pòrzãdk alfabeticzny; je téż – nie z mòji winë, le redakcji – w pòlszczich zdaniach lëtra ê, zamiast ę. Ale mészlã, że i tak, nimò nëch wadów, je to rzecz dosc pòzëtecznò.

Practiczniészï bë wierã bëł słowòrz pòlskò-kaszëbsczi. Ale kò miôł to bëc le pòradnik pòprawnégò pisaniò, dlòte òn mò taczi, a nie jinszi szëk. W mòjim *Słowòrzu normatiwnym* dosc łatwò jidze nalezc pòtrzebny òdpòwiednik pòlszczégò słowa. Kò, czë sã to kòmu widzy czë nie, w kaszëbiznie wikszï dzël słów je pòdobny do pòlszczich. Te pòlaszãcë słówka prowadzã nas do barzi apartnëch, „czësto” kaszëbszczich. Zéwiszcza pòdstawòwé sã òbjasnioné – za pòmòcã òdpòwiedników, abò szerzi, w spòsòb òpisowi.

Rozmajité mòdla lëteracczi kaszëbiznë

W dziejach twòrzeniò kaszëbsczi mòwë lëteracczi pierszò bëła próba Flóriana Cénòwë (w pòłowie XIX stolecégò). F. Cénòwa nie bëł wiòldzim artistã słowa, a stosowòł pisonã kaszëbiznã barzi do practicznëch célów, jakò jãzëk informacji czë publicysticzi. Pò kaszëbskù òn pisòł, np. swòje „lëstë òtemklë”, w jaczich prowadzył spièrkã z dejowima procëmnikama. Nym pòwszednym zastosowanim kaszëbiznë òn sã róznił od nastãpców taczich jak H. Derdowsczi, J. Karnowsczi, A. Majkòwsczi, chtëmy stosowelë jã w „pòswiãtny” fãkcyj, jakò jãzëk pòezji, piesni, pòwiòstk i, w całoscë artisticzny prozë. Mielë òni ambicje „pòdnieseniò kaszëbiznë ze zgardë”, ale òmijelë – ùmëslno czë nie? – nòprostszë, nòblëzszë codniowi mòwie zastosowanié kaszëbiznë, jakò jãzëka zwëczajnegò komunikatu czë tekstów publicysticznëch. To bëlné pòle dziejaniò òni òstawiłë pòlszczëznie. Kaszëbizna wierã wëdòwa sã jima jesz niedozdrzelã do te, żebë służëc do wëpòwiòdaniò sã ò taczich „mãdrëch” rzeczach. A. Majkòwsczi nawetka prosto rzekł, że „jãzëkã nòùkòwim i jãzëkã wiewców pòwinna òstac pòlszczëzna”... Ale kò taczë wëstrzéganié sã przed ùżëcym kaszëbiznë w pòdstawòwi fãkcyj dlò kòzédégò normalnegò jãzëka, to nie bëła zdrowò sytuacjò. W normalnëch warënkach mòwa je ùżiwónò przë kòzdi leżnoscë. To zmúsiwò ùżëtkòwników mòwë do ji doskònalenió. I tedë dochòdò do wzajemnegò bógaceniò sã jãzëka lëdu i lëteraturë w sferze słowiznë, idiomów itd. Le më wiémë, że kaszëbizna nie rozwija sã w normalnëch warënkach. Bëła òna wiedno mòwã lëdu walczãcégò (coròz słabi) ò przetrwanié, mòwã zdominowónã przez przez blisko krewnã pòlszczëznã i przez wrogã niemczëznã.

Z czasã, w latach midzëwójnowëch pòjawilë sã jinszi pisarze kaszëbsczi, np. A. Bùdzysz, L. Hejka, L. Roppel, B. Zëchta itd., chtërnëch doróbk przëczënił sã do rozwòju lëteracczi kaszëbiznë². Ale nie dô sã zaprzeczëc, że dopiërkù Zrzeszińcowie, jakò jedny z pierszich³ òd czasów F. Cénôwë zaczãlë stosowac kaszëbiznã jakò normalną mòwã lëterackã, w tekstach pisónëch dlò bieżącëch pòtrzebów: felietónach, informacjach, polemikach, mòwach pògrzebówëch itp. Pòd kùnc żëcégò (w latach 80.) swòje doswiòdczenié pisarszczé Labùda i Trepczik wëkòrzëstelë przë ukłòdanim słowòrzów.

Jò téz, czëj jem sã wzał za ukłòdanié *Słowòrza*, miòł jem dosc dludzé doswiòdczenié na pòlu lëteracczi kaszëbiznë. Rzeczë, jaczima jò sã zajimòł – felietónë, referatë, przekłòdanié tekstu Swiãtëch Pismiòn – zmùsiwãlë miã do jãzëkòwi dokłãdnoscë, akùratnoscë. Dlòte, pò latach ùczeniò sã kaszëbiznë, pòd zëraniò mèstrów kaszëbszczégò pióra i latach praticznégò ji stosowaniò jò sã òdwòził na pòbédowanié pòprzez *Słowòrz normatiwny* mòjégò wariantu lëteracczi kaszëbiznë. Kaszëbizna, jakã jò bédëjã je, przënòmni mie sã tak wëdówò, kriticznym pòdsëmòwanim całégò dotëchczasnégò najégò doswiòdczeniò na drodze do lëteracczi mòwë, òd ji pòczãtków do dzysòdnia. Je òna òpiartò przede wszëtczim na mòwie zapisóny w słowòrzach B. Zëchtë i S. Ramùlta – a téz na żëwi kaszëbiznie, jakã jò znajã „ze slëchù” (dialekt wëstrzédnokaszëbsczi, kartëskò-wejherowsczi). Wzbògaconò je òna słowizną z doróbkù Trepczika, Labùdë i jinszich autorów. Ale jak jem ju wëzi nadczidl, na tã „kaszëbiznã zrzeszińskã”, gãsto wzbògaconã neologizmama jò ju zdrzã dzys baro kriticzno. A pròwdã rzec, ju w latach 80., pò przëczëtanim *Słowòrza* S. Ramùlta jò òdkrił, że je mòzłëwò jinò, nié zrzeszińskò, le „normalnò” kaszëbizna lëterackò. Wëdanié dzys dnia na nowò *Słowòrza* S. Ramùlta w òpròcowanim prof. Jerzégò Trédra jò ùwòżóm tej za wëdarzenié baro pòzëteczné dlò lëteracczi kaszëbiznë. Czëjbë jesz ti młodi, piszący Kaszëbi chcelë to rozmiec...

Nòwrót do wspólnëch kòrzeni pòlskò-kaszëbszczich

Kaszëbi zëją w konkretny, taczi nié jinszi sytuacji kùlturowi. Kòzdi z nas òdczuwò na co dzën wpliw pòlszczégò jãzëka lëteracczégò. Czëjemë dzys tã mòwã òd nòmłodszych lat doma, pòprzez radio i telewizjã, w szkołach, kòscołach itd. Ni ma tej dzëwù, że nieròz lži je nóm sã wësłowic pò pòlskù, jak pò kaszëbskù.

² Nòbarzi do rozwòju ny lëteraturë przëczënił sã ks. B. Zëchta, chtërnégò *Słowòrz* òstòł wëdóny w II pòłowie XX w.

³ Zrzeszińcowie bëlë jednyma z pierszich. Bò bëlë téz jinszi, np. Friedrich Lorentz (z pòmòcã Alojzégò Bùdzysza?) pisywòł (òd 1928 r.) pò kaszëbskù tekstë wprowadzającë do „gadżenówégò” „Przyjaciela ludu kaszubskiego”. A téz Francyszk Szrëder z wejherowsczi „Klëczy” swòje przëganë pòstawë Zrzeszińców pisywòł po kaszëbskù.

Nen òdwieczny wpliw pòlszczégò jãzeka na kaszëbiznã przòdë, w czasach cëskù niemczëznë bëł wikszim dzélã pòzëteczny. Pòlszczëzna wpliwã na kaszëbiznã pòbùdzajãcò. Bez ni më bë ò wiele rëchli, do nédzi zdżinãlë w mòrzu niemczëznë. Ò tim më wiémë. Równak naszã sprawã je dzys dbac ò czëstosc swòji, rodny mòwë – kaszëbiznë, chtërnã ùwôżómë za òsobnã, samòstójnã mòwã słowiańskã (chòc nôblëzi krewnã z pòlszczëznã).

Nie je tu môl na òpòwiòdanié, jakno kaszëbizna wëapartniła sã z szerszégò zespòlu nocnosłowiańszciznych dialektów. Òglowò mòzëmë równak rzec, że jãzëkówò apartnosc kaszëbiznë je skùtkã ji wielowiekówégò òddzeleniò grańcama państwòwima òd Pòlsczi. Nimò tegò wpliw pòlszczëznë (sãsednëch dialektów, ale téz ny „kòscelny” ju òd XII w. a òd XVI w. „lëteracczi” pòlszczëznë) na kaszëbiznã bëł stali, sztërkama słabszi, sztërkama mòcniëszci. Kaszëbizna ùlëgała téz wpliwóm niemczëznë (na Zòchòdnym Pòmòrzu ùlëgła czësto...). Z czasã czãsc domòcy, kaszëbsczi słowiznë òsta wëpiartò przez cëzã (niemieckã) nalecëznã. Tu trzeba zaznaczcë, że kaszëbizna ògromnym dzélã mò słowiznã i strukturã wspòlnã z pòlszczëznã (a z jinszima mòwama słowiańszcizma je krewnò përnã dali).

Rzeszi sã to ze sprawã bògaceniò kaszëbiznë ò pòtrëbnã słowiznã, pòprzez ùsòdzanié słów nowëch, òpiartëch na domòcëch drżëniach, czë pòzëczanié z sãsednëch mòwów. Nòbarzi naturalnym spòsobã bëło i je pòzëczanié z pòlszczëznë, chtërnò je nôblëzszò kaszëbiznie. Ale czasã chòdzy le ò òdswiëzenié zabëtégò słowa. Bò trzeba tuwò zaznaczcë, że niechtërne słowa òdczuwónë dzys dnia jakò pòlaszãcë, dówni w kaszëbiznie bëłë ùziwónë. Le z czasã òne òstałë przëglëszonë przez niemczëznã i wnet czësto zadżinãlë. Wezmë dlò przëklãdu: *wewnãtrz*, *wnãtrzë*, *wnãtrznny*, *wnãtrznoscë*, *zewnãtrz*, *zewnãtrznny*, abò taczé jak *czerpac*, *zaczerpnãc* [ù Zëchtë w *Słownikù* le: *czerpiskò* – w znaczenim: kòpalniò], *drwic*, *wadã* [Zëchta, *Słownik*] i wiele jinëch. Niechtërne słowa le przez przëpòdk czë przëòczenié nie nalazłë sã w *Słowòrzu* Zëchtë i stãd téz nie trafilë do słowòrzwòw Labudë i Trepczika, a nym spòsobã jakbë nie jistnialë. Tak sã stało, wezmë, z wëgòdnym słówkã **brak**, chtërnò J. Trepczik próbòwòł zastãpòwac przez **nimienié**..., a Paweł Szczëpta przez **brëk**. Jinszim przëklãdã òkalëczeniò kaszëbiznë je rzeczownik „tkanina”, jaczégò w kaszëbsczich słowòrzwach sã wierã nie nalëze? Trepczik w swòjim *Słowòrzu* jakò òdpòwiedniczci pòlszczégò „tkanina” pòdòwò le: *wòrpòwina*, *sztof*, *folisz*. Chòc sã w nim słowa: *tkac*, *tkòcz(-ka)*, *tkactwò*, *tkòny* itd.

Co pròwda, czasã trzeba włożëc përnã robòtë, żebë sã dokòpac do kòrzeni kaszëbiznë (pòlskò-kaszëbsczich...). Dlò przëklãdu wezmë słowò „nòwrót”, ùzëté przeze mie w nòdpisu tegò tu akapitu, zapisónë przez Zëchtã we wielny (mnòdżi) lëczbie: *nòwrotë* || staròdòwnë: *nòwartë* – nëczy, pòl. kaprysy, narowy. Chòdzy ò nëczy, jaczé sã tej sej pòwtòrzają, tzn. nawròcają. W pòjedynczny lëczbie to dówò „nòwrót”, chtëren ni mùszci miec nick wspòlnégò z nëkama. Zamiast „nòwrotu” mòglbë jem wstawić téz „pòwrót”, kò mómë *pòwrócëc* (òb. *Słowòrz* Zëchtë. T VI). Tak samò „òbrót”, żelë mómë „òbrócëc” itd.

W tim dokòpiwaniu sã do kòrzeni kaszëbskò-pòlsczych trzeba równak téz miec miarã (żebë sã nie przekòpac na drëgã stronã...), bò sa w kaszëbiznie słowa abò mòwné zwrotë brzmiącë pòdobnie jak pòlsczé, ale znaczącë co jinégò. Ò tim mdze mòwa terò, pòniżi.

Pòlskò nalecëzna

Kaszëbi òd wiele pòkòleniów sã lëdã dwù- abò i „trzëjãzëcznym”. Kò starszi lëdze znają niemczëznã, a zòs niejedny, młodi – angelską mòwã. Czej człowiek ùziwò na co dzén dwóch czë trzech mòwów, tej nieròz cos przeniese z jedny mòwë do drëdzi. Nawetka lëdzóm baro dobrze gòdającym pò kaszëbskù zdòrzò sã ùżëc słowa „sen” zamiast „spik”, czë „prawie” w znaczenim „wnet”. A ju wnetka pòwszechnym zwëkã je wplòtanié w gòdkã jaczégò módnégò pòlsczégò zwrotu czë słowa, np. „(no) włásnie” – kasz.: *prawie to; (në) ò to chòdzy; (në) wejle; në jo, (në) pewno, ò to to...* Tegò „włásnie” jò nijak ni mògã ùznac za słowò kaszëbsczé, tej trzeba je tãpic. Ale co do wiele jinszych pòlonizmów jò bë nie bëł jaż tak stanowczy.

W latach 70. Jan Trepczik pisywòł do czãdnika „Pomerania” felietónë, w jaczich midzë jinszima zajimòł sã kaszëbską słowizną i ganił pòlaszenié. Wdarzã so przëto-czone przez niégò przëkładë: „*Białka robi na drótach*” – czë to je pò kaszëbskù? Nié – òdpwiòdòł. Pò kaszëbskù sã gòdò: „Białka wiãze”. Abò: „*Szlachcëcowi z bòkù zwisala szpòdã*” (... szabla). „*Chłop pòli papierosa*” (cygaretã); itp.

Taczé ùprocëmnienié Trepczika do pòlaszeniò jò pòpiéróm. Bò jò téz nie lëdóm wplòtaniò słów czë zwrotów tipòwò pòlsczych do kaszëbszczi gòdczi. Jednak czej felëje nóm pasowné słowò, a chcëmë, żebë nas lëdze rozmielë, tej pierszim òdruchã je pòżëczenié gò z sąsëdny mòwë. Wic przòdë, czej bëła niemieckò szkòła, Kaszëbi w taczich razach nieròz stosowelë słowa niemiecczé. A dzys sygómë colemało pò słowò pòlsczé.

Pòlonizmë zamiast neologizmów?

Mòwa lëdzkò z czasã sã zmieniwò – rozwijò, bógacy – bò nowé rzeczë i zjawisz-cza trzeba jakòs nazwac i „òpisać”. Sã na to dwa spòsobë: 1. pòżëczanié pasownëch słów ze sąsëdny mòwë, abò 2. ùsòdzanié nowëch słów, neologizmów. Colemało czãscy biwò tak, że nòprzòd sã przëjimò gòtowã nazwã z cëzégò jãzëka, a dopiérkù z czasã wëmiszlò sã ji domòcy òdpòwiednik – neologizm. Le òstòwò kłòpòt z jegò rozpòwszechnienim. Ze słowama pòżëcznyma tegò kłòpòtu ni ma, bò òne same „sã pchają” na mësl i na jãzëk.

Kaszëbi przez wieczy òbhòdelë sã bez słowòrzów, a kaszëbizna jistnia jakò naturalnò mòwa, chtërný pòdstawòwi zasób słowny bëł (i je) wspòlny z pòlsczim

– le mòže pòrã procent słowizně, to są słowa apartné. Dopiórkù w slédnych pòrãdzesat, a mòže le pòrã nôsce latach zaszłë w kaszëbiznie rewolucyjné przemianë. Za sprawã słowòrzów A. Labùdë i J. Trepczika òstało wprowadzoné w ji òbiég wiele nowëch słów, neologizmów i neosemantizmów. Dzel òstòł wprowadzony pò to, żebë zastãpic niemieckã czë pòlskã nalecëznã, chtërna szpacëła òsoblëwi szëk kaszëbizně. Drëdzi dzël – żebë zmodernizowac i wzbògacëc kaszëbiznã tak, żebë z gòdçi wieszcégò lëdu przerodzëła sã w nowòczasny jãzëk, w pełnym znaczeniu tegò słowa. Ale jaczis dzël ùsazonëch przë ny leznoscë nowëch słów są to nié wiedno kòniecne „dubletë”, nowë synonymë, òdpòwiedniczi nëch stòrëch, pòlskò-kaszëbszczich. Wëpòdò tej sã do te ùprocëmnic.

Jò ùwòzòm, że w dzysësi sytuacji kaszëbizně (a kò je òna – ùtcëwie rzec – tragicznò), pòwinno sã pòstãpòwac baro òstròżno z wprowadzaniem ti nowi słowizně do lëteraturë czë „do szkòłów”. Bò gwòłtowné zastãpòwanie ùtrwalonëch w kaszëbiznie pòlonizmów i germanizmów neologizmama, przënòszò kaszëbiznie wicy szkòdë jak pòzëtkù. Dlòte tész jò nie pòpiéróm Trepczikòwëch neologizmów taczich jak, wezmë: *wielëna* (*lëczba*), *wielny* (*lëczbòwi*). Pòwiém tész, że zamiast niezdamnëch neologizmów jò wòlã stosowac szëkòwné pòlonizmë, przëstosowóné do kaszëbszczi wëmòwë (to foneticznë przëstosowanë sã tikò tész internacjonalizmów). Jem za rozsãdnym i tradycyjnym stosowanim pòlonizmów, òsoblëwie taczich, co są òd wieków w kaszëbiznie zakòrzenioné.

Mësziã, że dzël pòlonizmów trzeba ùznac za swòje (jakò słowa kaszëbszczë), bò i tak sa òne przez Kaszëbów ùziwóné. W mòjim *Słowòrzu normatiwnym* jò dopùszcziwóm niechtërne słowa pòlaszãcë, taczé, co mòjim zdaniem nie szpacã kaszëbizně. Pòdòwóm tész jich òdpòwiedniczi kaszëbszczë tak, że chto nie chce, nie darwò jich ùzëwac. Jem, co pròwda zdaniò, że „głupé” pòlaszenié czë niemczenié trzeba z kaszëbizně rëgòwac, òsoblëwie z tekstów pisónëch, jaczé pòwinne dawac wzór bëlny kaszëbizně. Le wiémë, że tãpienié rozmajitégò òrtu cëzy nalecëznë je sprawã trudnã i szlachùje kãsk za donkichoteriã.

Òpiéranié sã przed przëjimanim niejednëch nowszich pòlonizmów tész bë bëło wierã nierozsãdné. Mòjim zdaniem ni ma sã co òpiérac przed przëjãcym pòlszczi *pralci* (Trepczik: *piernica*), *lodòwëzi*, *zamrazarëzi*, *zmiwarëzi*, *drëkarëzi*, *sëszarëzi*, *wiertarëzi*, *kawiarni*, *ksãgarni* itp. Jednak, jak przë wszëtëczim, tak i tu tész trzeba kãsk rozsãdkù. Bò do pòlszczëznë weszło tész niemało mòwnëch „smiëcy” ... Chòdzy le, wikszim dzëlã ò pòzëczanié nazw nowszich ùrządzeniów technicznëch czë zjawiszczów spòlëcznëch. Nie trzeba pòzëczac wiele, bò kaszëbizna je sama dosc bògatò. Kò Kaszëbi, nié gãsë... Mómë tész swòje, domòcé nazwë na niejedne rzeczë. Np. zamiast pòlszczégò „młodziez” mómë: *młodzë(z)na*; zamiast internacjonalizmù „horyzont”, mómë: *widnik* i *òbzór*. Mómë tész *ledło* zamiast *trichtera* / *trëchtla* (pòlszczégò „lejka”); *zdrzadło* zamiast *szpëgla* czë *lustra*; *zdrzëlnik*, zamiast greckò-lacyńszcégò *telewizora* itd.

Niemieckô nalecżna

Niedôwno w telewizyjnym programie „Rodnô Zemla” wëstąpił prof. Francyszk Grëcza, chtëren przekònywajàco bronil niemiecczi nalecżnë w kaszëbiznie. Mò òn dzél pròwdë w tim, że ni ma „czësti” mòwë. We wszëtczich jãzëkach jistnieje znaczny, a nawet wikszi dzél słów cëzëgò pòchòdzeniò. Tëż w kaszëbiznie. Òsoblëwie niemiecczich słów je w ni jaż skòpicą (w pòlszczëznie tëż jich je bòkadosc). I czejbë chto chcòł sã jich wëzbëc, nijak bë sã ni mógł dogadac z blëznyma w swòjim jãzëkù.

Niemczëzna w rozmajiti spòsòb wchòda do gòdcki Kaszëbów. Dzél słów niemiecczich òstòł przëswòjony foneticznie, np. *lëft* – pòwiëtrzé, *hëc* – ceplëzna, *mët* – razã (np. „*Pùdziesz të ze mnã / z nim mët?*”), *sztël* – cëchò, *dëcht*, *dëchtowny*, *dërch* – wcyg, *dërchã cu / wiedno cu* (niem. durch un zu), tj. wiedno wkòł, *brëkòwac* (niem. brauchen), *lëdac* (niem. leiden), *sztëlowac* (*sã*), *szëkòwac* (*sã*), *szëk*, *rëchto-wac* (*sã*), *miec rëcht*, *sztòcëk* || *-cyk* (sztërk) itd. Dzëłã ne słowa òstałë przëjãtë wnet bez zmianë, w formie dolnoniemiecczi, np. *fardich*, czë gòrnoniemiecczi: *fertich*, *bészët*, *fòrbëj* (= nimò, kòle nas, niem. vorbei, np. „*Òn tu jachòł fòrbëj*”), *òpen* (òtemkli). Kò przòdë żëło na Kaszëbach wiele Niemców, jaczich ùdało sã (abò i nie...) skaszëbic, ale òni tëż „zaszczëpilë” kaszëbiznie swòje słowa. Zòs Kaszëbi, co chodzëlë do niemiecczi szkòlë, ùczëlë sã niemczëznë, a pòtemù jã wpròwdzëlë do swòji, codniowi gòdcki. Mészlã, że czasã robilë to ùmëslno, bò bëło to dlò nich taczë czwicznë jãzëkòwë, wpròwianë sã w niemczënim. Stãdka terò mómë w kaszëbiznie „pòdwojnë” słowa, kaszëbskò-niemiecczë, np. „*kò doch*”, „*dërch wkòł*”, „*dëcht czësto*”, „*wiedno cu*”. Ju ni ma co gadac ò rzeczownikach, nazwach rzeczi codniowëgò ùzëtkù, taczich jak: *taska*, *kléd*, *bluza*, *bùksë*, *knãpa*, *mùca*, *kanka*, *giskana*, *zédzer*, *szchanie / szuńde* (z niem. schon hãnde...), *auto / autòł*, *fliger*, czë jinëch zakòrzenionëch pòziczk, tipù: *bënë*, *bùten*, *norda*, *marachòwac sã*, *sztRIDowac sã*, *trekac* itd. Taczich słów ni mómë sã co wstëdzëc.

Czë to znaczy, że trzeba pòpierac niemczënié? Jò ùwòzòm, że nie. Piszã to stanowczo, bò widzã, że wëpòwiësc Profesora F. Grëczë barò przekòna Gënka Prëczkòwsczëgò, i ùtwardzëła gò w ùdbie, że w tekstach dlò dzecy wstawianë tegò *nót*, *mët*, *doch* i *czësto blãk*, *gwës* je dobrã maniërã... A mòjim zdaniem swiadomi Kaszëba, tim barzi pisòrz, pòwinien przede wszëtczim dbac ò swòjiznã. Trzeba przëzdrzec sã jak Czeszë, niewiele mni òd nas zgermanizowóny, wëzbëlë sã niemczëniò. Abò brac przëklòd z Niemców, i dbac ò kaszëbiznã tak jakno òni dbadzã ò niemczëznã! A brutalnie rzec, trzeba sã jesz ròz zastanowic, czë më chcemë bëc Kaszëbama czë Niemcama? Bò żëlë zacniemë sã troszczëc ò pòdtrëmiwanié germanizmów, tej le chcemë sã òd razu przëznac, że ju pò pròwdze jëmë zniemczali i ju nie chcemë bëc Słowianama...

Jò jem za danim przëdnicstwa słowiznie słowiańszëgò pòchòdzeniò, np. *wcyg*, *wiedno*, *trzeba*, *pòwinien*, *razã*, *kò* || *tec* || *przecã*, *pò pròwdze / pròwdzëwi*, *pełny*

|| *-ten, pewno / -ny* (a nié: *dërch, nót, mët, richtich, doch, fül, gwës*) itd. Jednak dzél ti niemczëznë trzeba timczasã zlédac. Bò przesadnô dbałota ò czëstosc mòwë bë doprowadzëła do sztcëcznoscë i òderwaniô sã jãzëka lëteracczégò òd codniowi, zëwi mòwë lëdu.

Piszący Kaszëba mô do wëbraniô pòmiedzë rozmajitima mòdlama kaszëbiznë lëteracczi, w tim i kaszëbiznã z niemieckã nalecëznã, chtërnã stosowelë np. Alojzy Bùdzysz czë Jan Drzeżdżón. W pòwióstkach J. Drzeżdżóna je to autenticznô kaszëbizna z jegò domôcëch stron, tj. z Domôtowa⁴, gdzie sã bëlaczi i ùziwò nosówczi ę (np. rëka, zamiast: rãka). Te wërazné dialektowë znanci sã przeszkòdã, zëbë jesmë jã mòglë ùznac za mòwã lëterackã. Nie dô sã téz ùkrëc, że mòwa Kaszëbów z nordë, pò wiekach germanizacji, je barzi niż gdzie jindze „òbònionô” niemczëznã. A chòc tekstë J. Drzeżdżóna mie sã baro widzã (z wszelejaczich wzglãdów), i chòc w mòjèch stronach Kaszëbi téz w gòdkã wplòtają germanizmë, jednak jò nie ùznòwóm taczì gòdczi za bëlné mòdło kaszëbiznë lëteracczi.

Òkróm germanizmów czasã ùziwónëch przez Kaszëbów w rozmajitëch stronach, tipù: *doch, richtich, gwës, frëch, dichtich, fardich, dëbelt, sztolc, genau, zacht, raus, rut* || *ruten, bóma* (drzewò, drzewiã), *kaninka* (trus, truska), spòtikómë ù J. Drzeżdżóna wplòtlë w tekst niemiecczé słowa, np. *fór, nach, berumt* (sławny), *folsztendich* („czësti”, całowny, pòl. zupehny – niem. *vollständig*), czë cytatë niemiecczich zwrotów, np. *wi noch ni* (jak jesz nigdë – niem. *wie noch nie*). Chòc sã òne wstawionë dlò dodaniô ekspresji i autentizmù, kò taczégò niemczëniô ni mòzëmë pòdawac za wzór bëlny kaszëbiznë. Gòdka takò szlachuje za „makaronicznã” pòlszczëznã z XVIII w.

Jan Drzeżdżón miòł jiné zdanié – w przërównanim ze Zrzeszińcama i ze mnã – co do kaszëbiznë lëteracczi. Czedës (kole 1980 rokù), òn przëjachòł na zaproszenié Trepczików i Kamińszczich, do Wejherowa. Czej jesmë rozmòwielë ò ùnormòwanim lëteracczi kaszëbiznë, J. Drzeżdżón rzekł, że jemù, dlò jegò pòtrzebë sprawi takò kaszëbizna, jakã gòdają lédze pò wsach, bò w ni òn mòze wësłowic wszëtkò, co mù je pòtrzebne... „Naturalizm” bëł prawie jednym z artisticznëch efektów stosowónëch przez J. Drzeżdżóna. Herojama jegò pòwióstk sã prosti lédze ze wsë, chtëmy nie ùziwają na co dzén ùczalëch słów, ani neologizmów. Zòs w jinëch swòjèch ksążkach, òmówieniach kaszëbsczì lëteraturë, J. Drzeżdżón sã wëpòwiòdòł pò pòlskù...

Temat lëteracczi kaszëbiznë – w tim sprawa niemczëniô i pòlaszeniô – je baro szeroczi. Przëdało bë sã jesz nicos napisac ò wpliwie niemczëznë i pòlszczëznë (a pòstrzédno łączëznë) na sklòdnia, tj. szëk słów w zdaniu. Ale na dzys niech sygnie to, *co móm ju rzeklé*.

⁴ W rozmòwie nadóny przez Radio „Kaszëbë” w 2006 r. jegò syn, Adam Drzeżdżón wspominiòł, jak Jan D. jezdzył w swòje rodné stronë, zëbë pòslëchac gòdczi stòrëch lédzy.

Archajizowanie i udujwnianie

W tekstach gazétczi „Ódroda”, ókrom jinszych apartnoscy (ò jaczich mdze gòdka òsobno) mòżemé pòstrzéc téż „mòdã” na archajizowanié. Mészlã tu ò stosowanim stòrokaszëbczych form tipù: *starna*, *barń*, *starzò* itp. Chòc taczé formé mają dodawac tekstowi apartnégò székù, równak trzeba przëznac, że tekst przeplotłi archajizmama kãskã pòchnie „naftalinã”. Kò na co dzëń, w pówòżny rozmòwie Kaszëba ju nie pówié: „Sadnij so pò drëdži *starnie* stołu”; czë „Jò tobie nie *barniã* tam jic”; „Jò *warcã* do dóm dopiérkù reno”. Czejbë chto to dzysò czuł, to bë sã wierã pòd nosã ùsmiòł.

Słowò *barnic* mòże dodòwało patosu czë krëjamnégò blaskù Nògłowim tekstóm (... „*i barniã wiòldzë karna, słowiańszich stòrëch słów*”), ale kò w żëwi kaszëbiznie ju òno nie jistnieje. Wiémë, że w gòdkach nocnokaszëbszych, gdzie chtos bë sã mógł nòłzi spòdzewac zachòwaniò stòrokaszëbsczégò **tart* (np. *garsc*, *garnk*), tam prawie ùziwóné sã dzys formé hiperpòprawné *gròsc*, *grónk*. Ale naszi pisarze bë nie bëłë sobã, czejbë nie ùtrudniwelë żëcégò czëtińcóm. Tej w jednym i tim samym teksce spòtikómë nieròz formé 1. ze stòrokaszëbsczim **tart*, 2. z dzysészim (pòlskò-kaszëbsczim) **trot* i 3. z pòłniowò słowiańszim i czesczim **trat*, np. *starzò*, *stròzowac* i *straz*. Prosto rzec, w tim wszëtczim ni ma konsekwencji.

Aleksander Labùda wëkòzòł sã òsoblëwim temperamentã przë twòrzenim nowëch słów (ò nëch jegò neologizmach mdze jész mòwa). Miòł z nima wërwas prof. E. Breza, czëj mù przëszło redagòwac *Słowòrz* A. Labùdë. Labùda próbòwòł téż wprowadzac do lëteraturë taczé mòwné zabëtczi jak: *gołwa*, *goldny*, *gòld* (zamiast: *głowa*, *głodny*, *głòd*). Je to swiadectwò jegò interesowaniò sã dziejama kaszëbiznë. Czë A. Labùda liczył na to, że te archajizmë sa nazòd przëjimną w codniowi gòdce Kaszëbów? Nie wiém. Bëłbë to przëklòd wiòldzi wiarë w mòc drëkòwónégò słowa.

Jan Trepiczik téż w swòjim słowòrzu pòlécò do ùziwaniò wiele słów stòrokaszëbsczich, ale dówò colemało jész formã „nowòkaszëbską”, np. *marwa* || mrówka; *marwiszcze* || mrowiszcze; *wòłna* || wełna; *wòłk* || wilk. Chòc nié wiedno, bò np. *damic*, *mòłczëc*, *mùczëc* („milczec” ni ma). J. Trepiczik, chtërnégò jò dosc długò miòł za pisarza pówòźniészégò, w przërównaniu z A. Labùdã, a bënòmni òstròżniészégò w madrowanim przë kaszëbiznie, téż lubił sobie i jinszim (czëtińcóm) ùtrudniwac żëcé. Ó Trepiczikòwëch neologizmach jész mdze mòwa niżi. Tu le wspomnã jész ò jegò manierze ùziwaniò słów w jich mòłowi, dialektowi òdmianie. Wezmë, òn ròd ùziwòł formé „bare” (lëżyńskò-szëmaldzczë: *wiedne*, *małe*, *czãste*), zamiast: *baro*. Pisòł „kòjzdi” (zamiast: *kòzdi*), „tewò” „snòżëwò” zamiast: tegò, *snòżëgo* „wespieczny” zamiast *bezpieczny* itp. To „wespieczny” bëło ju z czësto jiny, pòłniowò-kaszëbszi parafii... Apartnosc Trepiczika wëchòda téż w pisënkù. Chòc bëł jednym z nòlëżników zrzeszeniowi Kòmisji normujący kasz. pisënk

w latach 70., òn ne pòdpisóné przez siebie Wskòzè pisènkù próbòwòł òmijac i staròł sã wëzwëskac luczi w przepisach.

Słowôrze Labùdë i Trepczika

Na sztòłt lëteraczi kaszëbiznë dotëchczòs nôbarzi wplëniãlë dwaji pisarze – A. Labùda i J. Trepczik. Brzadã jich zainteresowaniò kaszëbską słowizną są ùłożoné przez nich słowôrze. Na dzela te trzeba jednak zdrzec kriticzno, jak na rezultatè kòzdi lëdzci robòtë. Jak wiadomò, leno dzél słowiznë pòzebróny w nëch słowôrzach pòchòdzy z żëwi mòwë lëdu. Drëdzi, znaczný dzél, to są neologizmë i neosemantizmë.

Aleksander Labùda wëdòł w 1981 r. swój *Słowôrz pòlskò-kaszëbsczy i kaszëbskò pòlsczy*, w chtënym nalazło sã niemało słów przez niego ùtwòrzonëch. Do nich kriticzno ùprocëmnił sã prof. Edward Breza, i bëlã to kritika sprawiedlëwò. Zresztã w pòdobny spòsòb E. Breza òdniòsł sã do neologizmów ze *Słowôrza* J. Trepczika, wëdónégò w 1994 r.

Słowôrz A. Labùdë nie je pełnym słowôrzã pòlskò-kaszëbsczim. Wëdòwò sã, że A. Labùda chcòł przede wszëtczim pòkazac „Antkóm” apartnosc kaszëbiznë, a ò pòzëtk, przëdatnosc dlò piszącëch ju mni dbòł. Lech Bądkòwsczi, chtëmégò zaslëgã je wëdanié Labùdowégò *Słowôrza* przez ZK-P, zwrócył ùwògã, że felëje w nim wiele słów, jaczé są potrzebne w mòwie kùlturalnégò człowieka, np. *emocjò, emocjonalny*. Jò bë rzekł, że A. Labùda w swòjim *Słowôrzu* bédëje wiele pòtrëbnëch słów, ale dzél z nich są to słowa sztëcznë i dzëwacznë, a przez to bezùzëtecznë. Dlòte téz jò z tego *Słowôrza* za wiele jem nie kòrzëstòł przë pisanim przëlòżenku Swiãtëch Pismión czë felietónów.

Z prosbã ò pòdpòwiedzenié mie apartniészich słów jò sã zwròcòł w latach 80. colemã do J. Trepczika⁵, chtëmégò jem wnenczas ùwòzòł za autoritet w sprawach lëteraczi kaszëbiznë. Ale dzëlã téz szło ò to, że *Słowôrz* Labùdë ju bël dostãpny w formie ksążëzi, a nen Trepczika jész nie.

Słowôrz J. Trepczika wnenczas jistniòł le w formie kartoteczi, do jaczi tròfiãlë, òkróm słów „zrzësińszich”, słowa wëpisywóné ze słowôrzów Ramùłta, Zëchtë i Lorentza (F. Hince). Miòł to bëc, wedle pòczãtkòwégò zamiaru „*Słowôrz kaszëbsczich apartnoscy*” (nadëził ò tim czëdës w Pomeranii W. Czedrowsczi). Nen spòsòb gromadzeniò słowiznë wplëniãł na sztòłt Trepczikòwégò słowôrza, chòc pòzdni ùdba ta òsta zmienionò, kò w kùncu „*Słowôrz apartnoscy*” przërodzyl sã w *Słowôrz pòlskò-kaszëbsczy*. Jednak słowizna mni apartnò w procëmku do pòlsczy, nigdë za baro Jana Trepczika nie interesowa. A Méster Jan, czim bël starszi, tim barzi sã zamikòł w swiece kaszëbsczy apartnoscë i coròz barzi nieùstãplëwie

⁵ Trepczik w lëstach przësëlòł mie całë „litanië” kaszëbsczich òdpòwiedników pòlsczy słowiznë.

biótkòwólò „częstosc” kaszëbiznë, w swòjim, subiektywnym òdczëcym. Jaż czedës jegò drëch, Féliks Marszòłkòwsczi, przë leżnoscë żartoblëwëch żëczbów, jaczé rozesłól na Gòdë, napisól: „*Chcemë le so żëczëc, żebë Trepczik nóm ju dali nie kaszëbiól*”.

Trzeba rzec, że w słowôrzach Trepczika i Labùdë słowizna blëższô pòlszczémù jãzëkòwi bëła nieròz spichónô na dalszi mòl abò i tam sam pòmijónô. Hewò, wezmë dlò pòlszczégò zëwiszcza **obrót** nalòżómë w *Słowòrzu* Trepczika kaszëbszczé òdpòwiedniczi: *òbrócenie*, *òbrócënk* (neologizm), *òbrócëna* (neologizm). Nòblëższégò pòlszczëznie *òbrotu* ni ma. Tam sam J. Trepczik w swòjim *Słowòrzu*, zamiast słowa nòblëższégò pòlszczëznie, nòprzód bédëje zrzeszińsczi neologizm, Wezmë: **wyzwolenie** – *òdpòjãcë*, *ùwòlnienie*, *wëbawienie*, *wëzwòlenie*.

W słowòrzu A. Labùdë téż nalòżómë wiele przëkładów pòminiãcò nòblëższëch òdpòwiedników pòlszczégò zëwiszcza. Hewò przëkładë ze str. 65.

- **odkładać** (coś na jutro) – *witrowac*,
- **odkłonić się** – *òdpòzdrowic*,
- **odkrycie** – *wëmëslënk*,
- **odkryć** – *òdechlastnac*, *wëgłowic*, *wëmëslëc*, *wënowic*,
- **odlecieć** – *òdfurnac*,
- **odlegle** – *dłużawno*,
- **odlepić się** – *òdelgnac*, *òdlëmic sã*, *òdwòrnac*.

Labùda i Trepczik cygnãlë w stronã jãzëkòwi samòwëstarczalnoscë kaszëbiznë. Zamiast pòżëczac z nòblëższzi pòlszczëznë, òni mili ùsòdzëlë nowé słowa na pòdstawie niewëkòrzëstónëch jész (przez Pòlòchów...) drżëniów abò nadòwelë szerszé znaczenié stòrim słowóm. Wëmiszlelë téż słowa czësto nowé, pòdobné òd stronë foneticzny do pòlszczich wzorów – wezmë na to: *swiãda* (tzn. swiãdomòsc), *na wzòj* (na wzajem, wzajemno). Labùda szukól wzorów téż w jãzëkach pòlniowòsłowiańsczych (te nowòtwòrë mù pòtemù prof. E. Breza ze słowòrza wëcãł), a zòs Trepczik – w czëszczich (*nòslédny* – czes. nasledujici) i ùkrajinsczich (np. *prowódnik* – na wzór ùkrajinszczégò: *prowidnik*, zamiast kaszëbszczégò, òdnotowónégò przez Zëchtã: *prowadnik* – tã slédną formã jò bédëjã). A chòc Trepczik tak ùmikól sã przed pòlaszenim, w jegò słowòrzu mómë jednak téż formë pòlaszãcë, np. *suchòtë* (zamiast: *sëchòtë*) i *wiãc* / *wic* (jakò równoznacznë z: *tej*). Trzeba rzec, że niemczeniò J. Trepczik za baro sã nie wëstrzëgòł, np. **zapewnienie** – *zagwësnienie*, *zazychrowanie*; **zapełni(a)ć** – *(za)fülowac*, *zafülewac*. Jednym z przërostków, czãscy ùziwónëch przez niégò do bùdacji abstraktów rzeczownikòwëch je *-unk* / *-ënk*, np. **zapęd** – *zapùscënk*.

Labùda swój kùńszt artisticzny nòbarzi òkòzòł w humòreskach ze serii „*Gùczów Mack gòdò*”. W negò òrtu pòwiòstkach mòglë czasã ùnc dzëwadła jãzëkòwë, taczé jak *jarbòta*, zamiast robòta, czë *zwatwa*, zamiast nazwa. Ale jegò neologizmë stosowónë w pòwòżniészëch tekstach i bédowónë w *Słowòrzu* nié wiedno są zrozëmiałë dlò strzédnëch Kaszëbów. Wezmë: *ùdoprziscëc*, *ùdoskarnic*, *òprzawno*,

ògradzan, jigrzan, jigrzecznò, gòrsznik, wëraszczac. Òstawiã je bez wëjasnieniô, niech chto wëzgòdnie, co òne znaczą...⁶

Jinszé znòu słowa – *wnãtrznny, zewnãtrznny* – Labùda skaszëbił w swòjim *Słowòrzu* jesz barzi, na: *wnitrznny* i *zewnitrznny*. Je to, co pròwda zgòdne z nòstarszą znankã jãzëkòwã kaszëbiznë, zmianã samòzwãków nosowëch *ã, a* na *i*, (przë-równòj: nocnokaszëbsczë *wzyc, ùcyc* i wetrzédnokasz. *wzãc, ùcãc*) ale to prawie na nordze zachòwòł sã, jak pòdòwò Zëchta *wnãtrzk* – synonim *wapiora*... Tej je widzec, że te *wnitrznny* i *zewnitrznny* sã słowama „pòdmalowónyma”.

Labùda pòd kùnc zëcégò, wierã pòd cëskã kriticzi E. Brezë ùznòł, że pò pròwdze kãsk przesadzył z tã apartnosã kaszëbsczzi słowiznë. Próbòwòł tej naprawic bład i jãł „bògacëc” kaszëbiznã niepòtrzëbnym pòlaszenim. W jednym ze swòjèch „Mac-ków” ùził słowa *roztropnota*. W *Słowòrzu* ti „roztropnotë” ni ma. Le tam, pòd pòlsczim zëwiszczã **rozwaga** – nalòzómë kasz. òdpòwiedniczi *òbaczëtwa* (nie òznaczone jakò neologizm!), *rozwòga*; i pòd zëwiszczã **rozsãdek** – *rozsãdk*.

W *Słowòrzu* A. Labùdë prof. E. Breza òznacził dzël neologizmów, przëpiskã „neol.”. Zòs w *Słownikù pòlskò-kaszëbsczim* J. Trepczika to nie je zaznaczone. Tej mni doswiòdczony ùzëtkòwnik tegò słowòrza nie wié, co je słowã naturalnym, a co sztëcznym, ùsadzonym przez Trepczika. Mòże òn le sã domëszlac, że neologizmama sã słowa mni pòdobne do pòlsczych, np. *plëwny* (plëwaczi); *wëswiãdowanié* (wërozmiénie, pòl. ‘wynioskowanie’); *òdzwòjnic sã* (òdplãcëc sã, pòl. ‘òdzwajemnic sié’). Nié wszëtczë słowa, jaczé J. Trepczik bédëje do ùzëtkù sã równo szëkòwnë. Wedle mie, niechtërne z nich brzmiã dzys przëcãżkò, niezgrabno czë stòroswiéckò, abò sã mało zrozëmiałé dlò „prostëch” Kaszëbów. Np. *teoretno / -ny* (zamiast: teoreticznie / -ny); *apfelzyna, apfelzynowi* (pòmaranca, pòmarancowi); *tomata, tomatowi* (pòmidor(-a), pòmidorowi). Tu przëklòd na mòwnã òpacznòta J. Trepczika. Jednym z nòchãtni przez niégò ùziwónëch przërostkòw przëdòwnika je *-owi*. Ale Trepczik gò czasã nie stosëje tam, gdzie òn prawie je w jãzëkù pòlsczim, wezmë: pòl. **motorowy** – kasz. 1. *mòtorny, nëkajãcy*; 2. *mòtornik*...

Chcã tu zaznaczcë, że jò nie pòtãpiwóm całégò doròbkù słowarsczégò J. Trepczika czë A. Labùdë, a nawetka ùwòzòm, że jich neologizmë sã – dzëlã – szëkòwnë, prostë do zrozmiénia i pòzëteczne, i sòm wiele z nich ùziwóm. Le jidze ò „pòlitikã jãzëkòwã” Zrzeszińców – pòmijanié przez nich słów wspòlnëch z pòlsczëznã i jinyma mòwama słowiańszima.

Bò mòjim zdaniem, më jednak nie darwómë sã wëzbëwac taczich słów, jak lëczba (Trepczik: *wielëna* – neol.), mnòdзи (Trepczik: *trójny* – neol., *wielny* – neol.), mnòzstwò (Trepczik: *trój* – neol., *rzma* – ë jiné), sëła (Trepczik: *mòc, dòga*

⁶ Dzël słowiznë bédowóny przez A. Labùdã zastosowa jegò córka Jaromira w zbiorkù pòezji pn. *Kòrba cëchòtë*. Je to jeden z przëklãdów (mòjim zdaniem negatiwny) zastosowaniô „zrzeszińszich” neologizmów w lëteraturze twòrzony przez młòdszë pòkòlénie Kaszëbów.

itp.), rŏznic sã (Trepczik: *apartnic sã* – neol., *jinaczĕc sã* – neol.), pŏsŏg || spŏsŏg (Trepczik: *spŏsŏb*) i wiele jinszĕch. A jak sã czãsto ōkazĕje, ne ōdpŏwiedziczi blĕzszĕ pŏlsczim sã w *Słowŏrzach* Labùdĕ i Trepczika pŏmijŏnĕ. Wezmĕ, hewŏle jakŏ ōdpŏwiedziczi pŏlsczĕgŏ „**nastãpić po czym**” Trepczik pŏdŏwŏ: *nastãpic, przĩnc pŏ czim*. Ale ju jakŏ ōdpŏwiedziczi pŏlsczĕgŏ „**nastĕpny**” Trepczik pŏdŏwŏ: *zŏstny* – neol., *pŏsobny* – neol., *drĕdzi, przĩndny* – neol., *nŏslĕdny* – czechizm?, *dalszi, pŏstãpny* – neol. Słowa „nastãpny” ni ma.

Skutkã taczĕgŏ pŏstãpŏwaniŏ je to, ŷe w tekstach pisonĕch przez mŏdĕch Kaszĕbŏw stosŏwŏnĕ sã bez miarĕ słowa sztĕcznĕ, pŏchŏdzacĕ ze słowŏrzŏw A. Labùdĕ i, ōsoblĕwie J. Trepczika⁷. A mŏjim zdanim pŏwinnã bĕc stosŏwŏnŏ przede wszĕtczim słowizna naturalnŏ, zakŏrzenionŏ w kaszĕbiznie ōd dŏwna. Prawie taczĕ słowiznie jŏ dŏwŏm pierszĕnstwo w mŏjji słowŏrzu normatiwnym.

Tu chcã sã przĕznac, ŷe jŏ w swŏjim czasie, czĕj jem przeklŏdŏł Nowi Testament, jem sã zgŏdzŏł z Trepczikŏwim spŏsobã pŏdchŏdaniŏ do kaszĕbiznĕ. Zamiast tej, np. ùżĕwac pŏlaszacĕgŏ „pŏtomka”, jŏ w teksce Sw. Pismiŏn stosŏwŏł „nastãpnika”, zamiast „wskrzesĕc” jŏ pisŏł „ŏżĕwic”, zamiast „przestãpstwŏ” – „przekroczeniĕ” itp.

Przĕrŏwnaniĕ słowŏrzŏw Labùdĕ i Trepczika z mŏjim

Chtos mŏŷe rzec, ŷe w *Słowŏrzu* Gŏłãbka je za wiele pŏlaszĕznĕ. A prŏwdã je, ŷe ti „pŏlaszĕznĕ” je tĕŷ wiele w ŷĕwi kaszĕbiznie, zapisŏny przez Ramùlta i Zĕchtã. Kŏ z jich słowŏrzŏw jŏ tã „pŏlaszĕznã” przeniŏł do swŏjĕgŏ. A jesz wicy pŏlaszĕznĕ je dzys w mŏwiony kaszĕbiznie. Zresztã stosŏwaniĕ słowiznĕ „zrzesziŏnczi” nie je gwarancjã na niepŏlaszeniĕ. Czĕj sã przezĕrŏ tekstĕ mŏdĕch Ōdrodiŏncŏw, widzĕc je jak spŏd szĕchtĕ Trepczikŏwĕch neologizmŏw wĕlŏŷŏ spŏlaszãłosc...

W przĕrŏwnanim ze słowŏrzama J. Trepczika i A. Labùdĕ jŏ w mŏjim słowŏrzu bĕdĕjã kaszĕbiznã niĕ tak apartnã jak ōni, ale wierã blĕzszã ŷĕcĕgŏ. Bŏ mŏjim zdanim, spŏsŏb dobiĕraniŏ słowiznĕ przez Zrzeszincŏw – „wiedno jinaczi jak pŏ pŏlskù” – je to spŏsŏb na zniechãceniĕ Kaszĕbŏw do czĕtaniŏ pŏ kaszĕbskù (a z tim nie bĕło i nie je dobrze), a nawet do gŏdaniŏ. Jŏ rozmiejã, ŷe mĕ mŏmĕ wŏłã ùtrĕmac swŏjã kaszĕbskã apartnosc. Le wedle mie, ŷelĕ zadbŏmĕ ō ùtrĕzimanĕ tegŏ, co pŏ prŏwdze je wŏŷnĕ i wesprzemĕ sã na kŏrzeniach kaszĕbiznĕ, a ōdrzucymĕ dzĕł cĕzy nalecĕznĕ, tej ōstŏnie jesz dosc wiele apartnĕch znank naji mŏwĕ. Kaszĕbizna i tak dosc sã rŏŷni ōd pŏlsczĕznĕ, a nie trzeba ji na sĕłã robic jesz apartniĕszã, niŷ ōna je. Naturalnã zgrŏwã (tendencjã) sãsednĕch jãzĕkŏw je zbliŷzaniĕ sã do se (kŏ lĕdze chcã sã jakŏs dogadac), a mŏwny separatizm je dzejanim

⁷ A kŏ *Słowŏrz* J. Trepczika je jedurnym szerok dostãpnym *Słowŏrza* kaszĕbsczim.

wbrew nôterà. Jô téz nie lédóm pòlaszeniô, tipù: wlasznie / włòsnie, kszążka, proszëc, proszimë (*jô proszã* – ale: *prošëc, prosymë*), mészlëc, cosz, czegòsz, pùszczëc (*pùścëc, pùścë, chòc: pùszczac*)... Ale czemù Kaszëbi mają užëwac słowa „téma”, jak no bédëje J. Trepczik (wedle czesczégò czë ruszczégò zwëkù jãzëkòwégò), zamiast „temat”. Z tegò, co jô wiém, to dzyszësi Kaszëbi *gòdajã czasã na jaczis temat* (ò czims) i *pòrësziwajã rozmajité tematë* (sprawë), a nie „témë”⁸.

Przë leznoscë chcã rzec, że nie jem przekònóny do te, żebë w kaszëbiznie „-izmë” bëlë regularno zastãpòwónë przez przërostk -izna || -ëzna jakno je w słowòrzu J. Trepczika, wezmë: *socjalëzna, neologizna* – zamiast: *socjalizm, neologizm*. Tak samò nie jem za zùbòziwanim kaszëbiznë przez ùmikanië sã przed przërostkã -iczny, czë -ijny – wezmë: *genealogiczny, teologiczny, tendencyjny* i temù pòdobné, jaczé J. Trepczik zastãpuje wnetk wiedno przez -owi / -òwi, wezmë na to: *tendencjowi, genealogòwi, teologòwi* (przërównòj téz Trepczikòwë *teoretny*, z „pòlaszającym” teoreticzny).

Z „kłòpòtlëwim bògactwã” kaszëbiznë – ze zròznicowanim foneticzi i mnogòscã gramaticznëch kùnòszków – jem sã rozprawił wikszim dzëlã ju rëchli, przë pisanim *Wskòzów kaszëbszczégò pisënkù*. Przë leznoscë ùklòdaniô *Słowòrza normatiwnégò* jem miòł leznosc jesz ròz zastanowic sã, jak rozwiãzac konkretné problemë. Wezmë na to:

A) W kaszëbiznie wëstãpuje czilë òbòcznëch wariantów kùnòszka przëjãtégò z grecki czë łącznë tipù -ent, np. *lament* || *lameńt* || *lamãt* || *lamanít*. W kuńcu doszedł jem do te, że nôlepi je pòlecëc do ùziwaniô jakò pòstawòwi tip *lament*, a jakò òbòczny dopùścëc *lameńt*. Co jinégò ze słowama: *ròzańc, mańtel* (*plòszcz*), *grãńca, pòjmańczik, pańszci*, gdzie stronama téz pòjòwiò sã -eń-, ale jô bédëjã je pisac z -ań-.

B) Teròzka sprawã krotszych i dlëgszych przërostków rzeczowników tipù pòstacjò || pòstacëjò, litaniò || litanijò. Jak wiadomò, w zëwi kaszëbiznie dzys dnia leno czile słów wëstãpuje w taczì dlëgszi, zasëszony formie, a sã to **balijò, biblëjò, bestijò** || -tëjò, i **swiniarëjò** (z niemieczzégò: Schweinerei). Ale na ògle nen dlëgszi tip **pòstacëjò, litanijò** je ju wnet czësto martwi, a normalné sã formë tipù **pòstacjò, litaniò** – kaszëbizna jidze tu dosc zgòdnò z dzyszëzim jãzëkã pòlsczim. Wedle mie te -ëje i -ije, sã dzys le taczim mòwnym òzdobnikã, bez znaczeniô dlò fãkcji informacyjny. Dlòte jô jem dzys za stosowanim przede wszëtczim formów tipù **litaniò, pòstacjò**.

W procëmkù do pòłniowòkaszëbszczégò systemù òdmianë czasników przëjãtégò przez J. Trepczika w jegò słowòrzu – *dac* – *dòwac* – *dòwòj*; *spiéwac* (*òn*) *spiéwò* – *spiéwòj*; *lòc* – *doléwac* – *doléwòj* itp., jô bédëjã jakò lëteracczi przëjimnãc system barzi nocnokaszëbszci: *dac* – *dawac*, *òn dówò*, *më dówòmë*, *dawòj*;

⁸ Słowa *téma, temat* itp. sã grecko-lacyńszëczégò pòchòdzeniô.

spiewac, (òn) spiéwò spiewòj; lôc – dolewac, òn doléwò, òni doléwają dolewòj. Trepczik béł w tim niekonsekwentny. Kò z drédzi stronë òn baro dbòł (òsoblëwie w piesniach) ò nocnokaszëbszci akcent, i w tekstach pisónëch rôd stosowòł formë czasników, z *-i-* w môlu samòzwãków nosowëch, tipù *przëjic, wzyc, ùyc* (zamiast: *przëjãc, wzãc, ucãc*).

Chcã przë leznoscë dac bôczenië na to, że w môjim słowôrzcu, tak jak i w zëwi kaszëbiznie ni ma wszãdze labializacji *O* pò spòłzwãkach *m, b, p, f, w, k, g, ch/h*. Bò w słowach cëzégò pòchòdzeniò labializacjò samòzwãkù *o* colemãło nijak nie wëstãpuje. Mómë dôjmë na to słowa cëzégò pòchòdzeniò, taczé jak: *fon* (von), *forsz, foska, fotoaparac, gol, gondola, kombajn, komplet, kompleks, kompüter, koncert, konspekt, konstruktor, komplet, kombinacjò, monstrancjò, mola, Mongol, moneta, neologizm, borta, ponton, port, worzta, hotel*. Niejedne z nich – ne barzi przëswòjoné – ju tam sam nabierają labializacji, jak wezmë; *fòlwark, fòrma, pòlitika*. – To teli, krótkò ò tim.

Pòd wzglãdã słowiznë môj słowôrz je barzi pòdobny do słowôrza S. Ramùlta (òprôcowónégò przez prof. Jerzégò Trédra w standardowi ortografii). Jednak w môjim słowôrzcu znaczniësi dzél słowiznë zajmują internacjonalizmë, chòc dzél jich je le pò to, zëbë „pò nitce do kłãbka” trafic do jich kaszëbszczich òdpòwiedników.

W môjim słowôrzcu jò kriticzno pòdchòdom do wszelejacji sztëcznoscë. Òd neologizmów mie sã barzi widzą słowa „zëwë”, „ùcarté”, nawetka zëlë sã pòzëczoné z sãsednëch mòwów. W słowôrzcu pòdòwóm téz przëklãdë odmianë przez przëpòdczi abò zdaniów (frazéologii). Bò kòzdé słowò wëstãpuje colemãło w zdaniu, w towarzëstwie jinszych słów. Kòzdi jãzëk mô swòje charakteristicznë zwrotë czë idiomë. Móm nôdzëjã, że môj słowôrz zachãcy piszacëch Kaszëbów, òsoblëwie młòdëch autorów do stosowaniò mòjégò mòdła kaszëbiznë. Je to kaszëbizna zwëczajnò, nawetka baro tradycyjnò, chòc i môlãma nowòczasnò, ale przede wszëtczim je òna bliskò codniowi mòwie Kaszëbów. Kò jezëlë chcëmë, zëbë Kaszëbi czëtëlë swòjã lëteraturã, tej nie trzeba jima tegò ùtrudniwac. Prawie òpak.

Mòją ùdbã przë ùklòdanim *Słowôrza normatiwnégò* (a przed tim *Wskòzów kaszëbszczégò pisënkù*) bëło doprowadzëc kaszëbiznã lëterackã do równowòdзи i normalnoscë. Eksperimentowanië na kaszëbiznie pòwinno sã ju pòmãlë kuńczëc. Jò ùwòzòm, że ju wiëmë, jak mô wëzdrzec mòdło lëteracczégò jãzëka (sóm jem sã téz përnã przëczënił do ùstaleniu tegò mòdła). Je jasné, że w sytuacji wielotë kaszëbszczich dialektów kaszëbizna lëterackò pòwinna sã òpierac na systemie jãzëkówim wëstrzëdnokaszëbszczich dialektów (z „przechilã” na nordã, np. *jachóny* – zamiast *-any*), wbògaconëch słowiznã z nordë i pòlniò, a téz pòwinno sã w ni nalezc wszëtkò to, co je pòzëteczné w doròbkù słowòtwòrczim Labudë i Trepczika. Môjim zdaniem, nie darwómë sã téz tak baro wëstrzegac pòzëtecznëch pòlonizmów i internacjonalizmów. Zëlë pragniemë, zëbë kaszëbizna przetrwa i zëbë kaszëbskò lëteratura sa dali rozwija, trzeba coròz barzi dbac ò jész scëslészë ùnormowanië lëteracczi mòwë i miec starã ò ji wësokã kulturã. Ze swòji stronë jò

bédějã pisanie i mówienie normalną, zwyczajną kaszëbizną, bez ùdzywnianiô. I pò to jò napisôł nen *Słowôrz normatiwny*.

Kaszëbizna „Òdrodë” i „Zwónka”

Przez Zrzeszińców i jich nastãpników kaszëbizna bëła i je pòddówónô rozmajitim przeróbkóm, przë czim próbujë sã tam sam zmienic jãzëkowi òbëczôj, ùtrwalony òd wieków. To madrowanie przë kaszëbiznie – mòjim zdaniem – nie wëchòdô ji na zdrowie. Czãsto bëło to i je leno psëcë tegò, co w ti pòniewieróny kaszëbiznie jesz bëlnégò òstało.

Pò ùkòzaniu sã *Słowôrza* J. Trepczika wiele młodëch autorów zacząło w bezkriticzny spòsòb pòbierac stamtąd słowiznã do swòjèch tekstów i to tã nôapartnieszã. Przez to ne tekstë sã trudné do rozmieniô nawetka dlô lëdzy taczich jak jò, chtërny na co dzén mają do ùczinkù z pisonã kaszëbizną.

Ale czë mòżemë za to winic nëch młodëch autorów? Kò òni le zawierzëlë słowôrzowi J. Trepczika, a do słowôrza Zëchtë ni mają przëstãpù, bò òstôł òn le rôz wëdóny, trzëdzescë lat temu. Młodi autor mòże nie wiedzec, co je zrzeszińszcim neologizmã, a co słowã wzãtim z zëwi kaszëbiznë. Jò móm doma *Słowôrz* Zëchtë, dlòte wiém, że np. słowò „*kôrbac*” wëstãpùjącé téz w òdmianie „*kôrbic*” to nie je to samò, co *gadac*, *mówic*, le znaczy: *zmëszlac*, *bajac*, *gãstolëc*, *stożëc* ewentualnie „*kôrbac so*” = *pòwiadac so*, pòlsczé „*gawëdzić*”. A kò w słowôrzach Labùdë i Trepczika słowò *kôrbac* je pòddówóné bez zastrzedzi jakò òdpòwiednik słów *gadac*, *mówic* (Labùda jesz mò: *pirotac*, *pirotno*, *pirotny*, *pirotwa*...).

Mùszã rzec, że czëtiwanie dokòzów pisonëch dzysò pò kaszëbskù przez młodëch autorów nie przëchòdô letkò. A nawetka pòwiém, że na to „dokòzywanie” młodëch jò zdrza z òbawã... Ju za „mòjèch czasów” (w latach 1975–90.) téz bëło z tim lëchò. Tedë téz pòjawiło sã nowé pòkòlenie autorów (midzë jinszima jò...), chtërny dopierze próbòwelë stawiac pierszë kroczeni w pisanim pò kaszëbskù i òd razu z tima niepòradnyma tekstama bieglë do „Pomeranii”. Pòzdni przëszło pòkòlenie „Tatczëznë”, i tak samò (chòc përzniã jinaczi...) błãdzëło. W tekstach „Tatczëznë”, pòdobnie jak w pòzdniëszim „Òdrodze” dówòł sã òdczëc kaszëbszczi „mesjanizm”, tj. tón pòuczajacy i òdkriwanië rzeczi dówno òdkrëtëch... Je to cos na òrt dzeny chòrobë, jakã kòzdi mùszë przëc. Tekstë pùblikòwóné pòrã(-nòsce) lat temu w „Tatczëznë” i „Òdrodze” bë mòglë służëc jakò przëklãdë mòwny niezdamoscë autorów i jich nieznamomoscë kaszëbiznë, a téz jakò przëklòd coròz dali pòstãpùjącégò wëòrtiwaniô sã kaszëbiznë w całoscë.

Nie wiém, jak je terò, bò do czëtaniô „Òdrodë” jem sã czësto zniechãcył. Znankã tekstów z ti gazëtczi bëło z jedny stronë pòlaszenie czë niemczenie, a z drëdзи – archajizacjò (*starna*, *gard*), wstòwianië lëtrë ě tam, gdzie ji nigdë nie bëło (np. formë tipù: *òrganizacëjny*), przesadnò konsekwencjò w stosowaniu labializacji

o (ò) czë tipòwò kaszëbsczégò przeńdzeniô *ra-* na *re-* (*radio*, *redzëc*, *doredzëzna...*). Co pròwda, to „radio” je z angelska wëmówiónym „radiã”... Zôs słowò „redzëc” je blëższë niemiecczégò originalu: *reden*. Le czëż *pòradzëc*, żelë Kaszëbi gòdają „radio” i „radzëc”. Tej widzec bëło w tim le przekòrà redaktora „Ódrodë”, Pawła Szczëptë. Òn ùziwò(-I) téż formë „tëch dzeców”, zamiast „dzecy”, a na zwróconã mu ùwògã òn rzekł, że przërostk *-ów* je czãstszë w kaszëbiznie, tej za pòrà lat Kaszëbi i tak mdã gòdelë: „dzeców”...

Chcã dodac, że jò ju dòwno całë „litanië” ùwògów do jãzëka „Ódrodë” sëlòł do Pawła Szczëptë, co përzinkã przëczëniło sã do pòprawë⁹. A czëj w slédnym czãsu mòjã kritikã na temat kaszëbiznë „Ódrodë” jem próbòwòł przekazac przez Tomka F., òn òdrzekł, że „lepi tak òstro nie pisac, bò pùblicyscë z Ódrodë to sã jesz młòdi lëdze i mògã sã zniechãcëc”... Dlòte terò, tą drogã jò pragnã mòje ùwòdżi przekazac, nié le autoróm „Ódrodë”. Bò ùwòżóm, że kritika (rzetelnò) je pòżëtecznò i kòniecznò. Pòtrzëbnë je téż pùblicznë òmówianië spròw zwiãzónëch z lëterackã kaszëbiznã, w czãsach czëj próbujemë z niã weńc do szkòłów.

Tej sej dochòdò do mie téż pismiã „Zwónk Kaszëbsczë”, jaczé – żelë wëzniemë pòd ùwògã slédny numer 4/2006 – różni sã òd „Ódrodë” tematikã. Nie je to pismiã tak zakompleksalë jak znónò mie sprzed pòrà lat „Ódroda”, mòże temù, że pòrësziwò jinë tematë (wëdòwónë je przez Klub Sztudérów Kaszëbów „Jutrznìò” WSD w Pelplinie). Òd jãzëkòwi stronë „Zwónk” téż nie je tak mòcno zalezny òd *Słowòrza* J. Trepczika. Pròwdac, w przërównaniu z pòprzednima „Zwónkama” ten slédny je téż jakbë kãsk starowni zredagòwóny (pòprzednë numrë bëłë gòrszë...).

Kaszëbizna w radiu i telewizji

Dosc dlugò bawilo, nigle jem Pawłowi Szczëpce wëbił z głowë „radio”... Pò jaczims czãsu, czëj ùdało mie sã natrafic na wieczòrnã audicjã dlò Kaszëbów w gduńszim radiu, czëjã, że zamiast ùziwónégò przez lud *stopnia* na òkreslenië temperaturë, autorze audicji propagùją łacyńszë *grad*. Òkazëje sã, że to téż je spròwka J. Trepczika, bò nen „grad” pòchòdzy z jegò *Słowòrza*. Przë jiny leżnoscë jò czuł, że Leszk Szmëtka z Pawłã Szczëptã mùszelë na chùtczégò wëmëszlac nowë słowa, òdpòwiedziczi angelskich. Chto wié, co òni tam wëmëslëlë? Mòże i dobrze, że jò tego nie znają...

⁹ Mòje ùwòdżi tikałë sã téż tematyczi i spòsobù przedstòwianiù wëdarzeniów. Ódrodińcowie w ny gazëtce wëpòdelë jakò młòdi Kaszëbi z kompleksama. Jich pòstawa w zwiãzkù ze spisã pòwszechnym i referendum w sprawie przëstapieniù (abò nié!) do Ùnii Europejszë pòkòza jich òbliczë: casnokaszëbsczë i socjalisticzno-roszczeniowë. Zôs test na òdwògã, przëprowadzony przeze mie (a jò namòwiòł jich na òpùblikòwanië w „Ódrodze” mòjégò artikla ò Zëdach) ùkòzòł jich ùległosc pòliticznë pòprawnoscë. Mùszã rzec, że taczima pòstawama jò gardzã.

Ten *grad* je dosc znankòwnym przekładã „zawrócanie Wisłë czijã”. Kò ju dôwno temù, chtos nalôł kaszëbskò-pòlszczi òdpòwiednik dlô lacyńszégò *gradusa*. Nen „grad” je téz milący, bò no słowò pòjòwiô sã przë zòpòwiescë wiodra, a czasã òb lato mòzëmë sã spòdzewac téz gradu.

W niechtërnëch audicjach gduńszégò radia wëstãpùje sympaticzny Górol, p. Dominik Sowa, chtëren tej sej – jak no sã rzeczë pò góralskù – „robi za Kaszuba”, co dôwò efekt *kòmisz*. Jò wiém, że Dominik je Góralã, ale niechtërn wierà bierzą tã Jegò gòdkã za wzorcówã kaszëbiznã. Szkòda... A kò jò znajã jinszych Góralów, co gòdają pò kaszëbskù czësto dobrze.

Słëchanié kaszëbszcich audicji w radiu bë sã dlô mie wierà skùńczëło nabëcym wrzodów zòłãdka abo jinã chòroscą. Na szczescé ni mùszã tegò słëchac. Ale czej sã zdarzi niechcãco ùstawic aparat na stacjã Radio „Kaszëbë”, mùszã sã zòdbëc na maksimum tolerancji...

Jedną z prezenterków je Ania Cupa, chtërna gòdò pò kaszëbskù coròz to lepi, chòc jesz nié tak dobrze, jak bë sã chcało. Gòrzi je, czej sã trafi na spikera (Pioter Cëskòwsczi?), gòdającégò pò kaszëbskù, co pròwda dialektã pùcczim. Czëc je, że pò kaszëbskù òn gòdò òd dzecka, ale ni mògã gò pòchwalëc, bò je to gòdka dosc nielusò (barzi taczì żargón kaszëbskò-pòlszczi). Ni móm téz serca gò tu dobijac... Móm le probã, żebë òn sã zaczął kaszëbiznë ùczëc, a chòc le zazdrzòł tej nisej do mòjégò słowòrza... Téż w tekstach piesniczków, np. Roszmana czëjemë „*rodzinné Kaszëbë*” (a mòglë bëc: *rodzynné, domòcé* abò np. *nòmilszé*). W zòpòwiescë wiadomòscy mómë internacjonalisticznë „*informacëje*” z akcentã na -ë- (a mòglë bë wierà bëc: nowinë, jak pò czeskù). Zòs w przëspiewce „Radio Kaszëbë” czëjemë: *Kaszebe* z dludzim, akcentowónym -e-.

Ju le ju... Miéjmë nõdzejã, że z czasã cos bëlniészégò sã z tegò wëklëje?

Sprawa kaszëbiznë w telewizyjnym programie „Rodnò Zemia” je òd wiele lat – dzãka Elzbiéce i Eugeniuszowi Prëczkòwsczim – dosc szëkòwno prowadzonò, przënomni żelë chòdzy ò narracjã. Gòrzi biwò z Kaszëbama stòwiónyma przed kamerë. Ale kò taczì je stón kaszëbiznë dzysò.

„Niezachãcowny pòpëzglënk”, tj. pòmieszanié z pòplãtanim

Na dzysészim etapie kaszëbiznë (dzinący kaszëbiznë!), kòzdi pisòrz pòwinien dbac ò to, żebë kaszëbizna lëterackò bëła jak nõbëlniészò. Òsoblëwie w tekstach adresowónëch do dzeczy i młòdzëznë trzeba sã wëstrzegac mòwnégò ùdzywianiò.

W 2002 r. ùkòza sã, piãkno – òd stronë graficznë – wëdònò ksążka dlô młòdzëznë, pòd nõdписã *Pòwiòstczi gduńszé*, skaszëbionò przez Zbigniewa Jankòwsczégò. Autorã pòlszczégò tekstu je niejaczi Stan Bogdan. Ksążka ta zasługiwò na chòc le krótëchnã z mòji stronë recenzjã. Pòwiém òd razu: jò bë ti ksążki mojim dzecóm nie pòlécòł. Kò w ji teksce, spòd kaszëbsczi „politurë” wëzérò co sztërk

pòlszczężna originalu. Z drėdzi stronė, nen tekst je jesz jednym przėkładã prak-ticznėgò i pòjużnėgò zastosowaniô słowiznė J. Trepczika. Tuwò jô przėtoczã le czile przėkładów: „*Ùsnãł glãbòczim snã*” (spikã / ùsnãł mòcno). „*Dzibkò wėkònòł gwòłtowny òbrócėnk*” (tj. chùtkò òbrócył sã). „*Widzėnk nie bėł zachã-cowny*” (nick czekawėgò nie bėło widzec). ...z *Sankt Petersburga – miasta, chtėrno bũdujã wėbėtno* (wėtrwale), z *mòklėznã na lėsėnie*. (pòlszczė: w pocie czòła...). *Na nen sygnał gduńczóni z pòspiėwanim* (z pòspiechã) *zebrėlė sã we (...) wczasnì* (rėchli / przed tim) *wėznaczonėch, zbiėrnėch mòlach. Ùbarniony* (ùzbrojony) *bėłė w mùskėtė*. I tak dali.

Rażãcė je stosowaniė w teksce „Pòwiòstk gduńszcich” form archajizėjącėch tipù *ksyzėc* (zamiast: *ksazã*), *ùbarniony*, òbòk „ùczalėch” form tipù *sytuacjò*, *reprezentatiwny*. Zdòrzajã sã w teksce formė pòlaszãcė – *ptòczy* (str. 34), czė *bũdujã* – i blãdnė, wszelejaczėgò tipù. Wezmė: *Pògòda bėła snòżò, slòncznò i welėchnò* – str. 118 (co znaczy słowo welėchny?!...); *majkùfer* (chrabaszcz – a żelė ju..., tej to słowò Kaszėbi wėmòwiajã: majkėfer – tak samò jak Niemcowie...) – str. 6; *ròjca* – wznacz. ròdca – kò *ròjca* to je to jistnė, co *rajka*, *rajòrz*.

Zbigniew Jankòwsczi staròł sã za pòmòcã kaszėbszczich słów oddac szėk jãzėka Stana B. ale w stanie... nie bėł. Bò kaszėbizna mò jinszã estetikã, tej niė wiedno to, co je piãknė pò pòlskù brzmi tak samò piãkno pò kaszėbskù. Szkòda, że tėż korektor i, jakbė nie zdròł, pierszi recenzent ti ksãżczci Eugeniusz Prėczkòwsczi przėłòžil rãkã do publikacji tak kalėcznėgò tekstu. Tej trzeba z przikrosã rzec, że ta piãkno wėdònò pėzglėna je tėż dzėlã jegò spròwkã.

Pãkt czė „pùnk”?

Przė leżnoscė: jem sã doczuł, że prof. Edward Breza nie pòchwòliwò wprowadzony przeze mie normė pisaniô słów *fãkcjò* i *pãkt* (i pòkrewnėch z nima czasnìków czė przėdòwnìków). Wedle niegò pòwinne òne bėc pisónė, jak pò pòlskù – *funkcjò*, *punkt*. Czėjbė tak pisac, tej trzeba bė sã spòdzewac, że w pisėnkù pòjawia sã formė z labializowònym *u* (*fùnkcyjò*, *pùnk*)... Ale nawetka żelė pòmieniė labializacjã *u*, wiadomò, że samòzwãk *u* w kaszėbiznie mò „pòdweższonã” czė „zwãżonã” artikùlacjã (je blėższy niemieccezėmù *ü*), tej słowã *fùnkcyjò*, *pùnk* przeczėtónė pòprawnie, zabrzmia z grėbsza jak: *płynkt* / *pynkt*, *fłynkcyjò* / *fynkcyjò*. A tak Kaszėbi nie gòdajã.